

Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного кримінального суду
у складі Верховного Суду
про звільнення від кримінальної
відповідальності
(актуальна практика)

Supreme LAB

База правових позицій

ЗМІСТ

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	4
1.1. Вчинення кримінального правопорушення вперше	4
2. ЗАГАЛЬНІ ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	6
2.1. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК).....	6
2.2. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК).....	8
2.3. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК)	13
2.4. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК)	16
2.5. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК).....	18
3. СПЕЦІАЛЬНІ ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ....	23
3.1. Добровільна здача органам влади зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв як підстава звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 263 КК.....	23
3.2. Добровільне лікування від наркоманії як підстава звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 309 КК.....	25
3.3. Звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК за вчинені військові кримінальні правопорушення, передбачені статтями 407, 408 КК	26
4. ПРОЦЕДУРА РОЗГЛЯДУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ...	30
5. ПИТАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЗАКРИТТЯМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗВІЛЬНЕННЯМ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	32
5.1. Розподіл процесуальних витрат	32
5.2. Вирішення цивільного позову	33
5.3. Спеціальна конфіскація	34
6. АПЕЛЯЦІЙНИЙ РОЗГЛЯД ПИТАНЬ ЩОДО ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	34

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ВП	Велика Палата Верховного Суду
ВС	Верховний Суд
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
КК	Кримінальний кодекс України
ККС	Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс України
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я України
ОП	об'єднана палата Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду
ЦК	Цивільний кодекс України

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Вчинення кримінального правопорушення вперше

Особою, яка вчинила кримінальне правопорушення вперше, вважається особа, що раніше не вчиняла кримінальних правопорушень або раніше вчинила кримінальне правопорушення, яке вже втратило правове значення.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 13.01.2026 у справі № 597/1239/24 (провадження № 51-2002км25) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133527330>

У випадку, коли на момент правової оцінки судом певного діяння особи за правилами ст. 46 КК, інші діяння цієї ж особи в інших кримінальних провадженнях не одержали з боку інших судів такої правової оцінки, яка б унеможливлювала застосування положень вказаної статті, суд може розглядати діяння, яке є предметом його правової оцінки, як вчинене вперше. Водночас, якщо кримінальні правопорушення розглядаються судом в одному кримінальному провадженні, наявність ознак реальної сукупності унеможливує застосування ст. 46 КК, що узгоджується з положеннями ст. 62 Конституції України, ст. 7 та ч. 1 ст. 17 КПК.

З урахуванням принципу презумпції невинуватості, положення статей 46, 33, 35 КК вказують на те, що сам факт вчинення кримінального правопорушення вперше автоматично не створює підстав для звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим за наявності реальної сукупності кримінальних правопорушень у випадку, коли такий факт розслідується органом досудового слідства чи розглядається судом поряд із іншим(и) окремим(и) самостійним(и) кримінальним(и) правопорушенням(и) в одному кримінальному провадженні. Отже, особу, в діях якої вбачається повторність, реальна сукупність, рецидив злочинів, яка має непогашену чи не зняту судимість, звільняти від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК не можна.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 14.05.2026 у справі № 371/111/25 (провадження № 51-4838км25) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/136627797>

Особу, в діях якої вбачається повторність, сукупність (крім ідеальної) чи рецидив, не можна звільняти від кримінальної відповідальності на підставі ст. 45 КК.

Якщо особа обвинувачується у вчиненні двох кримінальних проступків, які були розділені певним проміжком часу та які утворювали реальну сукупність, це виключає можливість її звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 45 КК.

Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 21.03.2024 у справі № 761/1571/23 (провадження № 51-5431км23) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117915451>

Захисник зазначав, що обвинувачений примирився з потерпілим, повністю відшкодував йому шкоду, вперше вчинив необережний нетяжкий злочин, тому існували підстави для його звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК, проте суди відмовили в цьому, безпідставно вважаючи, що обвинувачений не є таким, що вчинив злочин вперше, оскільки щодо нього в провадженні місцевого суду перебуває обвинувальний акт.

Винуватість особи може бути встановлена лише обвинувальним вироком суду, який, в свою чергу, може бути ухвалений судом лише в тому випадку, коли вина обвинуваченої особи доведена поза розумним сумнівом.

Факт перебування на розгляді в місцевому суді обвинувального акта відносно обвинуваченого може мати місце, проте, враховуючи конституційно закріплену презумпцію невинуватості, за відсутності відповідного судового рішення, не вказує на доведеність вчинення ним злочину.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 06.05.2026 у справі № 462/9530/24 (провадження № 51-255км26) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/136428050>

Однією з обов'язкових умов для звільнення обвинуваченої від кримінальної відповідальності на підставі ст. 47 КК є вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, вперше.

Вчинення триваючого або продовжуваного злочину, двох або більше злочинів вищевказаної тяжкості, які утворюють сукупність, не перешкоджає застосуванню ст. 47 КК лише за умови, що вони не складають реальної сукупності.

Вирішуючи питання про те, чи має місце у цьому провадженні вчинення кримінального правопорушення вперше, суд не врахував, що особу обвинувачено у вчиненні в різний час двох окремих кримінальних правопорушень, що становить реальну сукупність злочинів та виключає можливість її звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 47 КК.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 12.08.2020 у справі № 127/31068/19 (провадження № 51-1868км20) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91010407>

Однією з умов звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ст. 48 КК є вчинення особою вперше кримінального правопорушення відповідного ступеня тяжкості. Особу, в діях якої вбачається повторність, реальна сукупність, рецидив злочинів або яка має непогашену чи не зняту судимість за попереднє, у тому числі необережне кримінальне правопорушення, звільняти від кримінальної відповідальності на підставі ст. 48 КК не можна.

Інкриміновані обвинуваченому за ч. 1 ст. 358 КК та ч. 4 ст. 358 КК кримінальні правопорушення складають собою реальну сукупність. Немає жодних підстав

вважати вказані вище діяння одним продовжуваним кримінальним правопорушенням, оскільки діяння, передбачені ч. 1 та ч. 4 ст. 358 КК, не є тотожними за своїми юридичними ознаками. Попри те, що за змістом висунутого обвинувачення вказані вище діяння об'єднані єдиним кримінально протиправним наміром, вони відрізняються між собою за ознаками об'єктивної сторони і, за версією сторони обвинувачення, є поетапним втіленням єдиного протиправного наміру шляхом вчинення різних за змістом суспільно небезпечних діянь, передбачених різними частинами однієї статті Особливої частини КК, які вчинені послідовно, одне за іншим, при тому, що вказані діяння є проступками з формальним складом, отже, кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення кожного окремо. Часом вчинення кримінального правопорушення з формальним складом є проміжок часу від початку до закінчення діяння, передбаченого у відповідній нормі КК. Не виключається повторного вчинення або реальної сукупності вчинених протягом одного календарного дня декількох самостійних одиничних кримінальних правопорушень.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 06.12.2023 у справі № 715/396/23 (провадження № 51-3975км23) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115598686>

2. ЗАГАЛЬНІ ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

2.1. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК)

Факт дійового каяття особи повинен знайти своє відображення у матеріалах кримінального провадження.

Активним сприянням розкриттю злочину необхідно вважати надання добровільної допомоги органам досудового розслідування будь-яким чином, зокрема таким, як повідомлення правоохоронним органам невідомих їм обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, надання доказів, інших відомостей про власну кримінальну діяльність чи діяльність інших осіб, викриття співучасників, надання допомоги в їх затриманні, добровільна видача знарядь та засобів вчинення злочину, майна, здобутого злочинним шляхом або ж допомога у розшуку цього майна.

Повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди полягає в добровільному задоволенні винним або іншими особами, зокрема батьками чи близькими родичами, обґрунтованих претензій потерпілого щодо відшкодування заподіяної злочинном матеріальної та моральної шкоди, загладжуванні її в інший спосіб, наприклад, шляхом прилюдного вибачення за завдану образу.

Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 06.09.2022 у справі № 497/374/2021 (провадження № 51-833км22) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106191136>

У положеннях ст. 45 КК йдеться про повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди, а не лише тих суспільно небезпечних наслідків, які передбачені як обов'язкова ознака об'єктивної сторони відповідного кримінального правопорушення.

Висновок суду про заподіяння потерпілому протиправними діями обвинуваченого фізичної (особистого характеру) шкоди, в аспекті наступного вирішення питання про можливість застосування положень ст. 45 КК, вимагає встановлення та підтвердження доказами того, що вказана шкода усунена або відшкодовані збитки, завдані їй заподіянням.

Встановлення судом підстав для відшкодування завданої шкоди як однієї з умов звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 45 КК не залежить від того, чи заявив потерпілий цивільний позов про відшкодування матеріальної чи моральної шкоди.

Обов'язковою складовою підстави до застосування ст. 45 КК, серед іншого, є те, що відшкодування збитків або усунення шкоди повинно бути добровільним. Добровільність відсутня у випадках, коли винний відшкодування збитків або усунення шкоди пов'язує з ініціативною поведінкою потерпілої особи (її вимогою), а невідшкодування збитків та неусунення шкоди виправдовується посиланням на обставини, факти або події, які мають (з певною долею вірогідності) відбутися (статися) за ініціативою потерпілого в майбутньому.

Постанова колегії суддів Третньої судової палати ККС ВС від 05.09.2024 у справі № 166/37/24 (провадження № 51-3015км24) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121502750>

Щире каяття характеризує ставлення особи до вчиненого кримінального правопорушення та проявляється в тому, що вона визнає свою вину, щиро жалкує про вчинене, бажає виправити ситуацію, що склалася, дає правдиві показання, негативно оцінює кримінальне правопорушення та засуджує свою поведінку. При цьому щире каяття - це не формальна вказівка на визнання своєї вини, а відповідне ставлення до скоєного та бажання залагодити провину, що має підтверджуватися конкретними діями, спрямованими на виправлення зумовленої кримінальним правопорушенням ситуації. Однак саме по собі щире каяття є лише пом'якшуючою покарання обставиною, а не підставою, яка обов'язково тягне за собою звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 06.09.2022 у справі № 497/374/2021 (провадження № 51-833км22) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106191136>

Щире каяття засвідчує критичну оцінку винним вчиненого ним кримінального правопорушення, співчуття до потерпілих, прагнення зменшити негативні наслідки його протиправної поведінки. Розкаяння передбачає, окрім визнання

особою факту вчинення злочинних дій, ще й дійсне, відверте, а не уявне визнання своєї провини у вчиненому певному злочині, щирий жаль з приводу цього та осуд своєї поведінки, що насамперед повинно виражатися у визнанні негативних наслідків злочину для потерпілої особи, намаганні особи відшкодувати завдані злочином збитки, бажанні виправити наслідки вчиненого. Факт щирого каяття особи у вчиненні кримінального правопорушення повинен знайти своє відображення в матеріалах кримінального провадження.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 13.01.2026 у справі № 597/1239/24 (провадження № 51-2002км25) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133527330>

2.2. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК)

Поняття «потерпілий» у матеріальному кримінальному праві та у кримінальному процесі за змістом не є тотожними. У кримінально-правовому розумінні потерпілий – це особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо заподіюється фізична, моральна та/або матеріальна шкода (або існує безпосередня загроза її заподіяння). Натомість законодавством визначено кримінально-процесуальне розуміння поняття «потерпілий», зокрема, у ч. 1 ст. 55 КПК встановлено, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Поняття «потерпілий», яке використано у ст. 46 КК, вжито у його кримінально-правовому розумінні, а не кримінально-процесуальному. Особа у кримінально-правовому розумінні є потерпілим з моменту вчинення щодо неї кримінального правопорушення, а не з моменту подання нею відповідної заяви, як це передбачено у ч. 2 ст. 55 КПК.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим базується, зокрема, на принципах гуманізму та економії кримінальної репресії. З огляду на ці принципи, саме потерпілий (тобто особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо спричинено шкоду) може виразити свою волю про прощення винного, на підставі чого приймається рішення про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності згідно зі ст. 46 КК.

Право на примирення у ст. 46 КК це особисте право потерпілого. Воно не може бути ніким присвоєне та не може бути нікому делеговане. Таке право є природним правом людини, нерозривно пов'язаним з нею, та похідним від інших прав людини, зокрема, права на життя. Використання права на примирення іншими особами (в тому числі, визнаними потерпілими

від кримінального правопорушення у кримінально-процесуальному сенсі) є неможливим, оскільки таке право тісно пов'язане з особою, яка безпосередньо постраждала внаслідок вчинення щодо неї кримінального правопорушення. Під час примирення лише сам потерпілий може виражати свою волю, а не інші особи, які є його представниками або правонаступниками.

Потерпілий у кримінальному процесі має власні процесуальні права, проте він не наділяється правом примирюватися чи не примирюватися з винним замість безпосередньої жертви кримінального правопорушення, якій заподіяно смерть, під час вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК.

Термін «потерпілий» у ст. 46 КК необхідно розуміти у його кримінально-правовому значенні, як особу, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо заподіюється фізична, моральна та/або майнова шкода або створюється загроза її заподіяння.

Постанова ВП ВС від 16.01.2019 у справі № 439/397/17 (провадження № 13-66кc18)
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298600>

У ст. 46 КК передбачено такі обов'язкові умови (передумови) та підстави звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим:

- 1) умова вчинення особою вперше злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, крім корупційних злочинів;
- 2) підстава примирення винного з потерпілим та відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

У випадку вчинення кримінального правопорушення зі смертельними наслідками, потерпілого в кримінально-правовому розумінні на момент вирішення питання про відшкодування шкоди фізично вже не існує. Отже, смерть як припинення існування одного з правомочних суб'єктів кримінально-правових відносин з примирення винного з потерпілим у розумінні ст. 46 КК унеможливорює здійснення такого примирення.

Втрата життя людини, яке відповідно до ст. 3 Конституції України визнається в Україні найвищою соціальною цінністю та є особливим об'єктом кримінально-правової охорони, не підлягає відшкодуванню. Життя людини не може бути відновлене через незворотність смерті.

Водночас, таке розуміння потерпілого у ст. 46 КК не виключає застосування норми кримінального процесуального права, яка передбачає можливість визнання близьких родичів чи членів сім'ї потерпілими замість померлого (ч. 6 ст. 55 КПК). Невизнання за потерпілим – учасником кримінального

процесу права на примирення у контексті ст. 46 КК не означає втрату ним права на відшкодування завданих збитків. Будь-яка шкода, заподіяна кримінальним правопорушенням, може і повинна бути компенсована своєчасно та в повному обсязі безвідносно до того, відбулося чи не відбулося примирення, і це може вплинути на подальші кримінально-правові наслідки при призначенні покарання та на умови його відбування, в тому числі зі звільненням від його відбування.

Якщо внаслідок вчинення кримінального правопорушення потерпілому заподіяна смерть, то ніхто інший не може висловити його волю під час вирішення питань, пов'язаних з відшкодуванням шкоди у вигляді смерті як підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК.

Постанова ВП ВС від 16.01.2019 у справі № 439/397/17 (провадження № 13-66кc18)
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298600>

Заподіяна кримінальним правопорушенням шкода у розумінні ст. 46 КК має бути такою, що за своїм характером піддається відшкодуванню (усуненню). Смерть є наслідком, що має незворотний характер. Таким чином, шкода у вигляді смерті відшкодуванню або усуненню в розумінні ст. 46 КК не підлягає.

У випадку заподіяння кримінальним правопорушенням шкоди у вигляді смерті потерпілого звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК) не можливе.

Постанова ВП ВС від 16.01.2019 у справі № 439/397/17 (провадження № 13-66кc18)
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298600>

Для застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим потрібно встановити наявність лише тих умов і підстав, які безпосередньо зазначені у ст. 46 КК. Адже саме законодавець чітко визначив у диспозиції ст. 46 КК їх вичерпний перелік і висловив бачення держави щодо можливості такого примирення, конкретизувавши категорії складів кримінальних правопорушень, в яких це можливо, та чітко вказавши на винятки із правила, коли таке примирення на підставі цієї статті не допускається. Встановлення інших додаткових вимог як передумови для застосування положень цієї статті є неправильним.

У ст. 46 КК не вказано про неможливість застосування її положень у разі вчинення «двооб'єктних» кримінальних правопорушень. Водночас чітко і недвозначно встановлено заборону застосування ст. 46 КК лише у двох випадках: 1) у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень, 2) у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами

у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції.

ККС послідовно зазначає про можливість застосування ст. 46 КК до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 286 цього Кодексу, за наявності підстав для такого застосування.

Постанова ОП ККС ВС від 01.06.2026 у справі № 629/612/25 (провадження № 51-4265кмо25) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/137226622>

Під примиренням як однією з умов звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК слід розуміти примирення як кінцевий результат всіх попередніх примирних процедур і домовленостей між винним та потерпілим, який полягає, з одного боку, у добровільному волевиявленні потерпілого, яке проявляється у його проханні (клопотанні) про звільнення винного від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК або у відсутності заперечень щодо такого звільнення, а з іншого – у відсутності заперечень щодо такого звільнення з боку самого підозрюваного, обвинуваченого.

З огляду на положення ст. 46 КК та ч. 2 і ч. 3 ст. 288 КПК у їх взаємозв'язку, для встановлення факту такого примирення обов'язковим є підтвердження потерпілим своєї позиції у суді, що слугує важливою процесуальною гарантією забезпечення добровільності його волевиявлення. Обов'язковою процесуальною умовою для встановлення такої підстави звільнення від кримінальної відповідальності, як «примирення особи, яка вчинила злочин, з потерпілим» (ст. 46 КК), під час розгляду відповідного питання в суді є підтвердження факту примирення винного з потерпілим, зокрема, під час з'ясування думки потерпілого щодо можливості звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності за цією підставою.

Вирішуючи питання про наявність примирення між винним та потерпілим, визначальною є саме позиція потерпілого щодо можливості такого звільнення. У разі, якщо сторона захисту надала суду розписку від потерпілого про отримання грошей від обвинуваченого та відшкодування матеріальної і моральної шкоди, а також заяву потерпілого про закриття кримінального провадження щодо обвинуваченого на підставі ст. 46 КК, однак під час з'ясування судом відповідно до положень ч. 2 ст. 288 КПК думки потерпілого щодо можливості звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності у судовому засіданні не було підтверджено факту примирення винного з потерпілим, оскільки останній заперечив таке примирення зі свого боку (не підтвердив наявність акту прощення винного), пред'явив до обвинуваченого цивільний позов, тому відсутні підстави для звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 05.10.2021 у справі № 715/2106/20 (провадження № 51-3613км21) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100292332>

Враховуючи те, що примирення обвинуваченого з потерпілим належить розуміти як акт прощення в результаті вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив, незалежно від того, яка зі сторін була ініціатором, та з яких мотивів, суд при з'ясуванні думки потерпілого має впевнитися у добровільності його позиції та роз'яснити йому правові наслідки звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності.

Розглядаючи в судовому засіданні клопотання сторони захисту про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК, апеляційний суд взяв до уваги відеозвернення потерпілого, в якому він зазначав про відсутність претензій до обвинуваченого та примирення з ним. Проте, зі змісту такого звернення не вбачається, що потерпілий висловлює свою позицію щодо поданого стороною захисту клопотання і розуміє, що у разі задоволення такого клопотання кримінальне провадження буде закрито.

Відеозвернення потерпілого у цьому провадженні не може бути розцінене ані як показання, оскільки показання в суді надаються в усній формі (ч. 1 ст. 23 КПК) та при безпосередній участі, а у разі неможливості безпосередньої участі - у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі, яке знаходиться поза межами приміщення суду (ст. 336 КПК), ані як документ, оскільки інформація, яка міститься в ньому, з огляду на зазначене вище, є недостатньою для встановлення судом обставин, передбачених ст. 46 КК.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 20.09.2023 у справі № 335/10127/20 (провадження № 51-3842км23) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113722456>

Інкриміноване особі кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК, відповідно до ст. 12 КК є нетяжким злочином. Однак це діяння є умисним, а тому положення ст. 46 КК, відповідно до яких звільнення за примиренням з потерпілим застосовується у разі вчинення кримінального проступку або необережного тяжкого злочину, виключається.

Відмова потерпілого від підтримання обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення і примирення винного з потерпілим мають однаковий процесуальний наслідок (закриття провадження), однак врегульовують різні види правовідносин, що виникають у кримінальному провадженні між потерпілим та обвинуваченим (примирення та добровільна відмова потерпілого від обвинувачення), а тому й підстави для закриття кримінального провадження законодавцем виокремлено в різні пункти відповідних частин ст. 284 КПК.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 14.05.2024 у справі № 454/3956/23 (провадження № 51-9км24) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119168467>

2.3. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК)

Звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею на поруки трудовому колективу можливе за наявності передумови - вчинення особою вперше кримінального проступку або нетяжкого злочину, крім кримінальних правопорушень, щодо яких встановлено застереження в законі; підстави - особа, яка вчинила злочин, щиро розкалася; колектив підприємства, установи чи організації звернувся з клопотанням про передачу йому на поруки такої особи; особа, яка вчинила злочин, не заперечує проти закриття кримінальної справи за цією підставою.

Звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 47 КК можливе лише за клопотанням колективу, членом якого є особа, про передачу її на поруки. Воно має бути оформлене протоколом загальних зборів колективу, який долучається до справи. Інших вимог до оформлення зазначених документів КК не передбачено.

Питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки є правом, а не обов'язком суду і є виправданим лише тоді, коли суд дійде висновку про те, що виправлення конкретної особи, яка вчинила злочин, є можливим без фактичного застосування до неї передбачених законом України про кримінальну відповідальність заходів примусу. Суд своєю ухвалою закриває кримінальне провадження та звільняє підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у випадку встановлення підстав, передбачених законом України про кримінальну відповідальність (ч. 3 ст. 288 КПК).

Суд першої інстанції під час розгляду клопотання захисника про застосування положення ст. 47 КК, до якого долучено протокол зборів трудового колективу комунальної установи щодо погодження трудового колективу взяти на поруки обвинуваченого, дослідив надані сторонами докази й матеріали кримінального провадження та зважив на те, що обвинувачений: вперше притягується до кримінальної відповідальності; вчинив кримінальне правопорушення (ч. 1 ст. 270 КК), яке є нетяжким; активно сприяв розкриттю кримінального правопорушення; позитивно характеризується за місцем роботи; повністю відшкодував заподіяну шкоду потерпілим. З цих підстав місцевий суд дійшов висновку про те, що обвинувачений підлягає звільненню на підставі ст. 47 КК від кримінальної відповідальності.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 13.01.2026 у справі № 597/1239/24 (провадження № 51-2002км25) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133527330>

Процесуальною умовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є наявність клопотання колективу підприємства, установи чи організації про передачу цієї особи на поруки, в якому має бути зазначено мотивоване прохання загальних зборів колективу за місцем роботи або навчання

обвинуваченої особи звільнити її від кримінальної відповідальності, зобов'язання проводити з нею відповідну виховну роботу, поручительство колективу про те, що ця особа не допустить надалі суспільно небезпечної поведінки. Отже, колектив підприємства, установи чи організації утворюють особи, які своєю працею чи навчанням беруть участь у його діяльності.

Проте, як вбачається з матеріалів справи, обвинуваченого передано на поруки громадській організації, з якою останній не перебуває у трудових відносинах і не знаходиться під її постійним контролем. Таким чином, колектив вказаної громадської організації не містить ознак трудового колективу, виходячи з положень ст. 47 КК.

Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 28.01.2025 у справі № 442/685/24 (провадження № 51-3246км24) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124808995>

Прокурор зазначав про безпідставне звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ст. 47 КК, адже остання не перебуває у трудових відносинах з ТОВ, якому рішенням суду її передано на поруки, що позбавляє поручителів можливості контролювати поведінку особи, проводити заходи виховного та профілактичного характеру.

Відносини, що виникають з цивільно-правового договору про надання послуг, не є тотожними з трудовими правовідносинами, а укладання цивільно-правового договору про надання послуг не свідчить про наявність трудових відносин між замовником та виконавцем і може обумовлюватися свободою договору, визначеною ЦК.

Відтак, характер цивільно-правових угод та їх юридичний зміст не можуть забезпечити передбачених ст. 47 КК умов звільнення особи від кримінальної відповідальності. А тому укладення особою цивільно-правової угоди з підприємством, установою, організацією не може слугувати підставою для передачі її на поруки колективу та звільнення від кримінальної відповідальності з цих підстав.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 02.09.2020 у справі № 511/1146/19 (провадження № 51-1954км20) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91367140>

Прокурор стверджував, що передача обвинуваченого на поруки трудовому колективу є безпідставною, з огляду на короткий термін його працевлаштування та на малу кількість членів трудового колективу, а також на те, що об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (далі – ОСББ) не можна вважати трудовим колективом.

Аналіз положень ч. 5 ст. 4 Закону «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 10.12.1971 № 322-VIII, на підставі якого було утворено ОСББ, а також Єдиного державного реєстру юридичних осіб,

фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, відповідно до якого вказане ОСББ є юридичною особою, ст. 21 КЗпП, згідно з якою ОСББ може укладати трудові договори з працівниками, свідчить, що ОСББ може вважатися трудовим колективом у розумінні ст. 47 КК.

Положення закону не містить жодних вимог щодо розміру колективу, який має право взяти свого працівника на поруки, та часу, на який ця особа має бути працевлаштована, до вирішення вказаного питання.

Також законом не встановлено вимоги щодо обов'язкової присутності представника трудового колективу під час розгляду в суді клопотання про передачу особи на поруки.

Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 22.12.2020 у справі № 158/2745/19 (провадження № 51-2813км20) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93835871>

Прокурор зазначав, що місцевий суд необґрунтовано звільнив особу від кримінальної відповідальності на підставі ст. 47 КК, оскільки передавши її на поруки трудового колективу відділу райдержадміністрації, керівником якого вона була, не з'ясував, чи буде здатний такий трудовий колектив та яким чином здійснювати стосовно свого керівника заходи виховного характеру.

Якщо судом не встановлено, чи спроможний трудовий колектив, в якому обвинувачена особа упродовж тривалого часу (10 років) обіймала керівну посаду, здійснювати щодо неї заходи виховного характеру, виходячи із покладених на неї посадових обов'язків з виконання організаційно-розпорядчих і адміністративно-господарських функцій, то її звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 47 КК є необґрунтованим.

Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 22.10.2020 у справі № 621/3213/19 (провадження № 51-3614км20) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92458410>

Оскільки клопотання директора товариства, членом якого є обвинувачений, про передачу його на поруки, не оформлене у той спосіб, який передбачений законодавством, зокрема, до нього не додано протоколу загальних зборів трудового колективу та не зазначено, в який спосіб колектив вказаного товариства бере на себе обов'язки щодо забезпечення виховного впливу на обвинуваченого, а той, у свою чергу, гарантує свою належну поведінку, у зв'язку з цим апеляційний суд не вбачав підстав для задоволення вказаного клопотання.

Ухвала колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 12.05.2025 у справі № 163/1589/23 (провадження № 51-1725ск25) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127297824>

Факт відшкодування шкоди потерпілому дійсно може додатково свідчити про щире каяття винної особи. Проте, оцінюючи факт наявності

або відсутності такого відшкодування шкоди потрібно враховувати бажання потерпілого отримати таке відшкодування, взаємовідносини між сторонами конфлікту, узгодженість розміру спричиненої шкоди, можливість її відшкодування, повноту відшкодування шкоди тощо. Водночас для звільнення від кримінальної відповідальності саме у зв'язку із передачею особи на поруки достатнім є встановлення факту саме щирого каяття, на відміну від, наприклад, звільнення у зв'язку із примиренням винного з потерпілим, де обов'язковою умовою для такого виступає відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 11.05.2021 у справі № 161/17452/19 (провадження № 51-417км21) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96933386>

2.4. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК)

Стаття 48 КК передбачає дві окремі самостійні умови для звільнення особи від кримінальної відповідальності внаслідок зміни обстановки: коли вчинене особою діяння втратило ознаки суспільної небезпечності або коли ця особа перестала бути суспільно небезпечною.

Під втратою вчиненого особою діяння суспільної небезпечності кримінальний закон розуміє істотну зміну соціально-економічних, політичних або духовних засад життєдіяльності суспільства, яка відбувається незалежно від волі винної особи і внаслідок якої втрачається суспільна небезпечність не лише конкретного злочину, а й подібних йому діянь (наприклад, скасування надзвичайного стану, перехід країни від воєнного часу до мирного або від однієї системи господарювання до іншої тощо). Такі зміни, як правило, передують рішенням законодавця декриміналізувати ті чи інші діяння, у зв'язку з чим до ухвалення такого рішення законодавчим органом суд може у справах цієї категорії застосовувати ст. 48 КК.

Особу може бути визнано такою, що перестала бути суспільно небезпечною, у разі, коли вона сама або обстановка навколо неї зазнали таких змін, що унеможливають вчинення цією особою нового злочину. Такі зміни умов життєдіяльності особи повинні носити позитивний характер, дієво впливати на її поведінку і з великою долею ймовірності свідчити про те, що ця особа не вчинятиме у майбутньому кримінально караних діянь. Такими змінами можуть визнаватись, наприклад: призов особи на військову службу, зміна постійного місця проживання і розірвання зв'язків із кримінальним оточенням, тяжка хвороба або нещасний випадок, унаслідок якого особа стала інвалідом, тощо.

У результаті таких змін у житті істотно змінюється морально-юридична оцінка особи, у зв'язку з чим втрачається доцільність застосування до неї заходів кримінально-правового впливу.

Збереження суспільної небезпечності вчиненого злочину на момент розгляду справи у суді не перешкоджає застосуванню ст. 48 КК у разі, коли у зв'язку із зміною обстановки особа, яка вчинила злочин, перестала бути суспільно небезпечною.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 15.04.2021 у справі № 161/1390/19 (провадження № 51-5089км19) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96377391>

Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 48 КК – це право, а не обов'язок суду, який вирішує це питання.

Особу може бути звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки. Однак, для визнання того, що на час розгляду справи в суді обстановка змінилася, суду необхідно встановити не тільки те, яка обстановка існувала під час вчинення кримінального правопорушення, а й те, в чому полягає її зміна на час розгляду справи, та навести в судовому рішенні конкретні дані, які свідчили б про зміну обстановки та втрату діянням чи особою суспільної небезпечності.

Для застосування положень ст. 48 КК суду належить встановити як факт вчинення особою кримінального правопорушення, так і обставини, які свідчать про можливість звільнення цієї особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки за конкретних відповідних підстав.

Звільняючи обвинуваченого від кримінальної відповідальності на підставі ст. 48 КК, суди обґрунтували таке рішення тим, що обвинувачений вперше вчинив кримінальне правопорушення, яке є нетяжким злочином, потерпілих немає, обвинувачений має вищу освіту, одружений, щиро кається та повністю визнає свою вину, вказав, що розуміє правові наслідки такого звільнення, здійснив звільнення самовільно зайнятої ділянки комунальної форми власності шляхом прибирання з усієї площі відходів у вигляді паперу, картону, пластику та скла, тобто перестав бути суспільно небезпечним.

Проте, колегія суддів касаційної інстанції не може погодитися з таким висновком судів. Поза увагою суду апеляційної інстанції залишилися доводи апеляційної скарги прокурора про відсутність підстав вважати, що після вчинення кримінального правопорушення обстановка змінилася таким чином, що вчинене обвинуваченим діяння вже не є суспільно небезпечним та останній перестав бути суспільно небезпечною особою.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 16.10.2025 у справі № 752/13587/24 (провадження № 51-1968км25) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131130764>

При вирішенні питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності внаслідок зміни обстановки, за якої особа перестала бути

суспільно небезпечною, суд повинен навести у судовому рішенні дані, які б свідчили про таку зміну обстановки та втрату суспільної небезпечності особою. Висновок про те, що особа перестала бути суспільно небезпечною, суд повинен зробити на підставі комплексного вивчення обстановки життєдіяльності суб'єкта та її впливу на його поведінку.

Якщо обвинувачена залишилась працювати на займаній посаді, обіймаючи яку вчинила кримінальне правопорушення, однак була усунута від виконання окремих посадових обов'язків, то це не свідчить про те, що така особа перестала бути суспільно небезпечною.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 02.07.2020 у справі № 613/1202/17 (провадження № 51-871км20) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90202741>

2.5. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК)

2.5.1. Підстави та умови звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності

Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 49 КК є безумовним, оскільки приводом для нього є саме закінчення передбачених законом України про кримінальну відповідальність строків, наданих державі для доведення вини особи у вчиненні кримінального правопорушення та притягнення її до кримінальної відповідальності у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку.

Особа звільняється судом від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, незалежно від наявності чи відсутності факту примирення з потерпілим, відшкодування шкоди, щирого каяття тощо, тобто, по суті, від особи взагалі не вимагається визнання своєї винуватості шляхом здійснення будь-яких активних дій.

Крім того, згода особи на звільнення її від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, й відповідно закриття кримінального провадження відносно неї на цій підставі не є тотожною визнанню особою своєї вини у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення, і жодним чином не може підтверджувати винуватість особи, оскільки суперечитиме засадам презумпції невинуватості та доведеності вини (ст. 62 Конституції України, ст. 17 КПК).

Постанова ОП ККС ВС від 12.09.2022 у справі № 203/241/17 (провадження № 51-4251кмо21) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106315603>

Для правильного обчислення строків давності необхідно визначити момент початку строку і його закінчення. Таким початком строку є вчинення особою

злочину, що визначено в обвинувальному акті та встановлено судом, закінченням перебігу строку давності є день набрання вироком законної сили.

Підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 49 КК є лише таке закінчення відповідного строку давності, який сплив до дня набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо особи, яка вчинила злочин певної тяжкості.

Таким чином, строк давності спливає і під час досудового розслідування, і під час судового провадження, і після проголошення обвинувального вироку суду. Будь-які процесуальні дії протягом цих строків не припиняють їх перебіг. Якщо строк давності сплив до дня набрання законної сили обвинувальним вироком суду, то особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності незалежно від того, на якій стадії перебуває кримінальна справа щодо цієї особи.

Так, наприклад, закінчення строку припадає на час апеляційного провадження. У такому разі апеляційний суд, встановивши і перевіrivши всі необхідні обставини для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, повинен скасувати обвинувальний вирок і закрити кримінальне провадження (справу).

Ухвала колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 22.05.2018 у справі № 665/2387/14-к (провадження № 51-240км18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74262204>

Встановлюючи сплив строку давності, суд виходить з дати вчинення кримінального правопорушення, зазначеної в обвинувальному акті, не визначаючи самостійно дату його скоєння, як і сам факт вчинення правопорушення, оскільки це вимагає повного дослідження доказів для встановлення всіх обставин, які підлягають доказуванню.

Постанова колегії суддів Третньої судової палати ККС ВС від 12.02.2025 у справі № 758/6166/22 (провадження № 51-4710км24) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125191992>

Положення частин 1–3 ст. 49 КК, якими передбачено підстави та умови звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, не наділяють суд дискрецією. Адже законодавець чітко визначив, що суд звільняє від кримінальної відповідальності особу у разі існування підстав для застосування положень ст. 49 КК. Ця підстава звільнення від кримінальної відповідальності є безумовною.

У результаті закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності на підставі ст. 49 КК за ініціативою та згодою особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, суд не може і не повинен констатувати факт вчинення цією особою кримінально-караного діяння. Адже кримінальний процесуальний закон зобов'язує суд розглянути клопотання сторони захисту про таке

звільнення невідкладно. У разі розгляду такого клопотання без проведення повного судового розгляду суд не може констатувати винуватість або навпаки невинуватість особи у вчиненні інкримінованого діяння.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 18.02.2025 у справі № 712/8174/23 (провадження № 51-2807км24) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125435248>

Специфіка інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності полягає в тому, що за наявності визначених у законі умов особа звільняється від такої відповідальності, а кримінальне провадження закривається раніше від тієї стадії, коли вказані факти можуть та/чи мають бути належним чином встановлені і доведені.

До ухвалення вироку у справі, суд не може робити висновки про винуватість особи, тим більше тоді, коли строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності спливали значно раніше, ніж суд робить такий висновок.

На відміну від змісту вироку (ст. 374 КПК), який поряд з іншим має містити рішення про винуватість особи у пред'явленому обвинуваченні та відповідні статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, докази на підтвердження встановлених судом обставин, а також мотиви неврахування окремих доказів, зміст ухвали (ст. 372 КПК) має містити лише суть питання, що вирішується ухвалою, встановлені судом обставини, що стосуються цього питання із посиланням на докази, мотиви, з яких суд виходив при постановленні ухвали, положення закону, яким він керувався, висновки та інше.

Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 30.01.2025 у справі № 757/72925/17-к (провадження № 51-4104км24) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124932209>

Невизнання підозрюваним, обвинуваченим вини у вчиненні кримінального правопорушення за наявності їхньої згоди на звільнення від кримінальної відповідальності у передбачених законом випадках, за умови роз'яснення їм судом суті підозри чи обвинувачення, підстав звільнення від кримінальної відповідальності та права заперечувати проти закриття кримінального провадження не є правовою підставою для відмови в задоволенні клопотання сторони кримінального провадження про таке звільнення.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 29.07.2021 у справі 552/5595/18 (провадження № 51-5289км19) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98728753>

Аналогічні правові позиції: у справі № 730/67/16-к - <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88495210>; у справі № 455/229/17 - <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92934819#>

Передбачений ст. 49 КК інститут звільнення від кримінальної відповідальності не пов'язує такого звільнення зі згодою потерпілої сторони на таке

звільнення. В даному випадку застосування положень ст. 49 КК є обов'язковим для суду, а тому позиція потерпілих у цьому кримінальному провадженні не є вирішальною.

Постанова колегії суддів Третньої судової палати ККС ВС від 14.01.2026 у справі № 454/3997/24 (провадження № 51-3649км25) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133421599>

Застосування давності до особи, в разі вчинення нею особливо тяжкого злочину, за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі, є правом, а не обов'язком суду.

Питання про застосування давності в цьому разі вирішується судом відповідно до положень ч. 4 ст. 49 КК. Тобто, в даному випадку законодавцем встановлено факультативний порядок незастосування строку давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Якщо ж суд не визнає за можливе застосувати давність, довічне позбавлення волі не може бути призначено і замінюється позбавленням волі на певний строк.

Отже, це є правом суду у кожному конкретному випадку відмовити у застосуванні давності або застосувати давність, призначивши вироком судупокарання у виді позбавлення волі на певний строк із подальшим звільненням від його відбування, навіть в разі заперечення винної особи від такого звільнення – застосувати положення статей 49, ч. 5 ст. 74 КК.

Виокремлення законодавцем права суду застосувати давність в разі вчинення особою особливо тяжкого злочину, за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі, свідчить про необхідність ухвалювати рішення не про беззастережне звільнення від кримінальної відповідальності, а у кожному випадку застосування строку давності мотивувати можливість такого звільнення.

Ухвала колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 12.09.2019 у справі № 754/15398/17 (провадження 51-153км19) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84406213>

Прокурор вважав, що місцевим судом неправильно встановлено час закінчення злочинних дій особи, оскільки вона після вчинення протиправних дій, які утворюють склад закінченого кримінального правопорушення, продовжувала користуватися самовільно зайнятою земельною ділянкою та зведеною на ній спорудою, тобто безперервно перебувала у злочинному стані, а тому висновки суду першої інстанції про закінчення строків давності є передчасними.

Днем початку перебігу строку давності притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення триваючого кримінального правопорушення

є день припинення або переривання вчинення особою відповідного триваючого суспільно небезпечного діяння.

Постанова ОП ККС ВС від 09.09.2024 у справі № 353/999/23 (провадження № 51-523кмо24) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121665608>

2.5.2. Ухилення особи від слідства або суду

Під ухиленням від слідства або суду варто розуміти будь-які умисні дії, вчинені певною особою з метою уникнути кримінальної відповідальності за скоєний злочин, що змушує правоохоронні органи вживати заходів, спрямованих на розшук і затримання правопорушника.

Відкладення судових засідань за клопотаннями сторін або ж з інших причин не є ухиленням від слідства і суду та не може бути підставою для зупинення перебігу давності відповідно до ст. 49 КК.

Постанова ВП ВС від 17.06.2020 у справі № 598/1781/17 (провадження № 13-47кц20) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89977787>

У разі ухилення від досудового розслідування або суду особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності або покарання за давністю після спливу диференційованого строку, передбаченого ч. 1 ст. 49 КК, подовженого на період ухилення.

Закінчення загальних строків, установлених ч. 2 ст. 49 КК (15 років з моменту вчинення злочину і 5 років – з моменту вчинення проступку), є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, коли цей строк спливає раніше за диференційований, подовжений на час ухилення.

Постанова ВП ВС від 02.02.2023 у справі № 735/1121/20 (провадження № 13-26кц22) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108960086>

Подовження може мати місце лише стосовно того строку давності, який триває на момент виникнення підстави для такого подовження, тобто на момент виникнення факту ухилення.

Якщо обвинувачену було оголошено в розшук після закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинене нею кримінальне правопорушення, то перебіг строку давності вважається таким, що не зупинявся. За таких обставин, якщо на момент судового розгляду закінчилися строки давності притягнення до кримінальної відповідальності, суд повинен переконатися в цьому та за наявності згоди обвинуваченої закрити кримінальне провадження щодо неї на підставі п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК і звільнити її від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 06.03.2023 у справі № 161/18237/18 (провадження № 51-4169км22) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109479894>

3. СПЕЦІАЛЬНІ ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

3.1. Добровільна здача органам влади зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв як підстава звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 263 КК

Під добровільною здачею органам влади, серед іншого, бойових припасів, необхідно розуміти такі дії, коли особа, маючи можливість і надалі їх зберігати, незалежно від мотивів за власною волею передає їх відповідному державному органу, тобто припиняє протиправне володіння предметами цього злочину внаслідок їх передачі органу державної влади.

Здача вказаних предметів може бути здійснена й іншими способами, серед яких, повідомлення про зброю, бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої, що зберігаються в конкретному місці, про яке органам влади невідомо. При цьому, його адресатом має бути особа, уповноважена приймати відповідні заяви і повідомлення, здійснювати їх реєстрацію, перевірку, виявлення і вилучення предметів кримінального правопорушення, а моментом здачі предметів правопорушення, за таких обставин, є момент їх виявлення і наступного переходу у фактичне володіння відповідного органу державної влади, з якого припиняється протиправне поводження із вказаними предметами.

В аспекті приписів ч. 3 ст. 263 КК доведення інформації до відома інших адресатів (осіб, які працюють в органах влади), за своїм змістом є виявленням наміру (бажання) передати зброю, бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої, а не їх добровільною здачею.

Обставини, на які посилається захисник, щодо повідомлення засобами телефонного зв'язку майора СБУ про факт виявлення засудженим набоїв, в аспекті застосування приписів ч. 3 ст. 263 КК, не мають кримінально-правового значення. В цій справі повідомлення про наявність бойових припасів до військової нарізної зброї, пістолета не означає їх здачу відповідно до вимог несення військової служби та чинного законодавства.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 07.02.2024 у справі № 461/3474/22 (провадження № 51-3893км23) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116920044>

Якщо особа повідомила про факт зберігання зброї і боєприпасів за умов, коли усвідомила неможливість і надалі безперешкодно зберігати предмети злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК, оскільки вони неминуче будуть виявлені під час слідчої дії, за таких умов видача нею пістолета та набоїв не містить підстав для застосування ч. 3 ст. 263 КК, а є діянням, спрямованим на пом'якшення кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 03.06.2020 у справі № 686/4267/15-к (провадження № 51-4336км18) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89701178>

Оскільки зброя не була здана обвинуваченим добровільно органам влади, а вилучена правоохоронцями під час проведення досудового розслідування у вказаному кримінальному провадженні, тому підстави для застосування положень ч. 3 ст. 263 КК відсутні.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 12.02.2019 у справі № 523/10268/15-к (провадження № 51-38км17) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80079992>

Видача зброї зумовлена зовнішніми чинниками, а саме, дозволом на проведення санкціонованого обшуку за місцем проживання обвинуваченого, і не може свідчити про добровільність видачі ним бойових припасів, а тому відсутні підстави для звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності на підставі ч. 3 ст. 263 КК.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 02.07.2025 у справі № 742/4668/23 (провадження № 51-864км25) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128719560>

Заява засудженого про надання згоди на огляд квартири є підставою для проникнення до житла за добровільною згодою особи, яка ним володіє, а не добровільною здачею органам влади зброї і бойових припасів у розумінні ч. 3 ст. 263 КК.

Як свідчать встановлені судами обставини, засуджений повідомив орган досудового розслідування про факт зберігання зброї і боєприпасів за умов, коли усвідомив неможливість і надалі безперешкодно зберігати предмети злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК, оскільки вони неминуче будуть виявлені під час слідчої дії. За таких умов видача предметів злочину не містить підстав для застосування ч. 3 ст. 263 КК.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 11.10.2023 у справі № 756/15397/19 (провадження № 51-3647км23) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114292175>

Добровільна видача особою зброї працівникам поліції є підставою для її звільнення від кримінальної відповідальності, а не для висновку про відсутність у діях особи суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК. Адже згідно з ч. 3 ст. 263 КК звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила злочин, передбачений частинами 1 або 2 цієї статті, якщо вона добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 21.09.2021 у справі № 623/3391/16 (провадження № 51-1942км21) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99926627>

Про добровільність здачі зброї засудженим свідчить те, що він безпосередньо після вчинення вбивства, через 15 хвилин, уже прибув до відділення поліції,

хоча мав реальну можливість продовжити зберігати пістолет або розпорядитися ним інакше (приховати, викинути).

При цьому, долучення пістолета до провадження як речового доказу не спростовує того факту, що зброя була добровільно здана засудженим органам влади.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 06.12.2022 у справі № 727/1215/21 (провадження № 51-669км22) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107878302>

Наявність в діях засудженої ознак кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК, не виключає добровільної видачі бойових припасів органам влади, та більш того є складовою цієї добровільної видачі.

Засуджена, маючи реальну можливість уникнути виявлення уповноваженою особою бойових припасів, цілеспрямовано їхала на блокпост у зв'язку з оголошеною повітряною тривою, достеменно знаючи, що там є представники влади та вона буде піддана неминучій перевірці, знайдені речі не переховувала, а перевозила відкрито та вживала реальні спроби завчасно повідомити уповноважених осіб про знайдене.

Постанова колегії суддів Третньої судової палати ККС ВС від 12.02.2025 у справі № 554/6326/22 (провадження № 51-4640км24) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125228082>

3.2. Добровільне лікування від наркоманії як підстава звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 309 КК

Положення ч. 4 ст. 309 КК дають можливість судам застосовувати її за наявності таких умов:

- 1) добровільне звернення до лікувального закладу особи, яка хворіє на наркоманію;
- 2) особою розпочато лікування від наркоманії.

При цьому вказана норма права є імперативною та не дозволяє судам встановлювати додаткові, не визначені нею обставини для її застосування.

Законодавцем не обмежено застосування ч. 4 ст. 309 КК фактом перебування до вчинення цього кримінального правопорушення на обліку осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини.

Положення кримінального закону не виключають можливість застосування ч. 4 ст. 309 КК навіть у тому випадку, якщо особа добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії, усвідомлюючи можливість ухвалення обвинувального вироку щодо неї.

Причини, які були визначальними для прийняття рішення про звернення до лікувального закладу з метою пройти лікування від наркоманії, можуть

бути різними. Однак ключовим є добровільне прийняття рішення особою, яка хворіє на наркоманію, щодо необхідності такого лікування.

Законодавець визначає поняття та підстави примусового лікування осіб, хворих на наркоманію, у ст. 16 Закону «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними». Будь-яке інше звернення для лікування від наркоманії є добровільним. Суд не може встановлювати додаткові умови для констатації факту добровільності.

Так само не має значення для застосування положень ч. 4 ст. 309 КК факт попереднього перебування особи на обліку. Той факт, що особа вперше звернулася для лікування може слугувати підставою для її звільнення від кримінальної відповідальності шляхом застосування вказаної правової норми, за наявності інших підстав для цього. Тобто захворювання на наркоманію може бути діагностовано вперше, і це не може бути перешкодою для використання положень ч. 4 ст. 309 КК.

Згідно з ч. 4 ст. 309 КК особа, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії, звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені ч. 1 ст. 309 КК. Підставою для звільнення від кримінальної відповідальності у такому випадку є добровільне звернення до лікувального закладу особи, яка хворіє на наркоманію, та розпочате нею лікування від наркоманії.

Добровільним в контексті ч. 4 ст. 309 КК слід вважати таке звернення особи до лікувального закладу, яке здійснюється за її особистою згодою, або згодою законного представника, що мало місце до моменту виходу суду першої інстанції до нарадчої кімнати для ухвалення рішення у кримінальному провадженні. Для застосування цієї норми попередній факт перебування особи на обліку осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини, не є визначальним, оскільки факт захворювання на наркоманію у такої особи може бути встановлено вперше.

Постанова ОП ККС ВС від 29.11.2021 у справі № 357/11205/19 (провадження № 51-2776кмо21)
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101592405>

3.3. Звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК за вчинені військові кримінальні правопорушення, передбачені статтями 407, 408 КК

Законодавцем не встановлено заборони застосування ч. 5 ст. 401 КК до засуджених, адже ця норма закону не містить конкретного визначення процесуального статусу особи.

Добровільне звернення засудженого військовослужбовця, який вперше під час воєнного стану вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 5 ст. 407 КК, з клопотанням до суду касаційної інстанції про намір

продовжити військову службу, а також надходження листа-погодження командира військової частини на продовження проходження ним служби та призначення на посаду у військовій частині є підставою для звільнення військовослужбовця від кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 401 КК.

З огляду на положення ч. 2 ст. 24 Закону «Про військовий обов'язок та військову службу» військовослужбовець, звільнений від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК, зобов'язаний невідкладно, але не пізніше 72 годин, прибути до військової частини для продовження проходження військової служби, а командир цієї військової частини – поновити військовослужбовця на військовій службі.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 20.05.2025 у справі № 203/1612/22 (провадження № 51-7671км23) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127713100>

Звільнення військовослужбовця від кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 401 КК можливе за наявності таких підстав: 1) особа під час воєнного стану вперше вчинила кримінальне правопорушення, передбачене статтями 407, 408 КК; 2) особа добровільно звернулася до слідчого, прокурора або суду з клопотанням про намір повернутись до своєї або іншої військової частини для продовження проходження військової служби; 3) наявність письмової згоди командира відповідної військової частини на продовження проходження такою особою військової служби.

У цьому провадженні військовослужбовець уперше під час воєнного стану притягнутий до кримінальної відповідальності за вчинення правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 407 КК.

Законодавець пов'язує можливість звільнення від кримінальної відповідальності з наявністю добровільного волевиявлення особи на продовження військової служби, що свідчить про її готовність виконувати військовий обов'язок і виправити наслідки попередньої протиправної поведінки. Оскільки військовослужбовець, який самовільно залишив військову частину, до набрання чинності Законом № 3902-ІХ, яким ст. 401 КК доповнено частиною п'ятою, добровільно повернувся до місця тимчасової дислокації військової частини, був зарахований наказом командира на всі види забезпечення та продовжував проходити військову службу, це відповідає змісту вимоги про добровільне звернення, передбаченої ч. 5 ст. 401 КК.

Ще однією умовою для застосування ч. 5 ст. 401 КК є наявність письмової згоди командира військової частини на продовження проходження такою особою військової служби. Водночас, ні вказана стаття, ні статті 286 та 287 КПК не містять вимог щодо конкретної форми письмової згоди командира на продовження проходження особою військової служби (лист, наказ чи розпорядження).

Наказ командира військової частини про зарахування військовослужбовця на всі види забезпечення є належним письмовим підтвердженням згоди командира на продовження проходження особою військової служби.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 15.10.2025 у справі № 484/3679/23 (провадження № 51-2692км25) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131130767>

Військовослужбовець, який вперше вчинив злочин, передбачений ч. 5 ст. 407 КК, під час дії воєнного стану, може бути звільнений, в тому числі судом касаційної інстанції, від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК за умови добровільного звернення до суду з відповідним клопотанням та згоди командира військової частини на подальше проходження засудженим військової служби в цій частині

Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 31.07.2025 у справі № 183/12595/23 (провадження № 51-5705км24) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129310845>

Командир військової частини своїм листом повідомив Верховний Суд, що не надає згоди на продовження проходження військової служби засудженим, тому відсутні підстави до задоволення клопотання засудженого про звільнення його від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 31.03.2025 у справі № 295/8165/23 (провадження № 51-3645км24) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126431708>

Вчинення військовослужбовцем двох окремих діянь самовільного залишення військової частини, які не були об'єднані єдиним умислом, свідчить про відсутність обов'язкової умови для застосування звільнення від кримінальної відповідальності на підставі, визначеній ч. 5 ст. 401 КК, - вчинення вперше кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 407 цього Кодексу.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 04.02.2025 у справі № 295/2490/24 (провадження № 51-3771км25) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133909911>

Однією з умов застосування ч. 5 ст. 401 КК є добровільне звернення особи з клопотанням до слідчого, прокурора або суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини чи до місця служби для продовження проходження військової служби.

Отже, із зазначеної умови вбачається, що законодавець пов'язує можливість звільнення від кримінальної відповідальності з наявністю добровільного волевиявлення особи на продовження військової служби, що свідчить

про її готовність виконувати військовий обов'язок і виправити наслідки попередньої протиправної поведінки.

Особою, яка вчинила кримінальне правопорушення вперше, вважається особа, яка раніше не вчинила будь-якого діяння, передбаченого Особливою частиною КК, про що на практиці свідчить відсутність: в особи непогашеної або незнятої судимості за раніше вчинене кримінальне правопорушення; кримінального провадження, розпочатого у зв'язку із вчиненням особою будь-якого кримінального правопорушення.

Особою, яка вперше вчинила кримінальне правопорушення, з юридичної точки зору слід також визнавати особу, яка раніше хоч і вчинила кримінально каране діяння, але: була виправдана судом за пред'явленим обвинуваченням; була правомірно звільнена від кримінальної відповідальності; була реабілітована; була засуджена без призначення покарання або звільнена від покарання; відбула покарання за діяння, злочинність і караність якого усунена законом (відповідно до частин 3, 4 ст. 88 КК вона визнається такою, що не має судимості).

Також необхідно розрізняти особливості застосування ч. 5 ст. 401 КК у разі, коли особі інкриміновано декілька самотійних кримінальних правопорушень в одному чи різних кримінальних провадженнях стосовно неї, зокрема: коли наявні ознаки повторності чи сукупності в одному кримінальному провадженні без постановлення обвинувального вироку стосовно іншого епізоду суспільно небезпечної поведінки особи, передбаченої статтями 407, 408 КК; та у різних кримінальних провадженнях, коли розгляд кримінального провадження за іншим епізодом розглядається (або розслідується) в іншому кримінальному провадженні щодо тієї ж особи або таке провадження взагалі не здійснюється. Основою такого поділу є врахування принципу презумпції невинуватості особи.

У випадку, коли на момент правової оцінки судом певного діяння особи за правилами ч. 5 ст. 401 КК, інші діяння цієї ж особи не одержали з боку інших судів в інших кримінальних провадженнях такої правової оцінки, яка б унеможливлювала застосування приписів вказаної статті, суд може розглядати діяння, яке є предметом його правової оцінки, як вчинене вперше. У протилежному випадку суд спростовував би презумпцію невинуватості особи щодо діянь, які не були предметом судового розгляду, що було б явним порушенням цього фундаментального права людини якщо суд надаватиме правову оцінку діянню, яке не є предметом кримінального провадження, в якому суд здійснює судовий розгляд.

Оскільки суд не може давати правову оцінку діянням особи, що не є предметом кримінального провадження, в якому він здійснює судовий розгляд, він, відповідно, позбавлений можливості давати діянню, щодо якого він здійснює судовий розгляд, таку правову оцінку, яка б ґрунтувалася на оцінці інших діянь, щодо яких судовий розгляд в цьому

провадженні не здійснюється, і іншим судом не постановлено обвинувального вироку за оцінкою таких діянь.

Однак, у випадку розгляду різних кримінальних проваджень стосовно однієї особи, така обставина має значення, а тому повторність має місце лише у разі постановлення щодо особи обвинувального вироку за тотожне чи однорідне кримінальне правопорушення в іншому кримінальному провадженні. Таким чином, діяння особи отримують юридичну оцінку за ознакою повторності без постановлення обвинувального вироку суду стосовно цієї особи за іншим епізодом лише у тому разі, коли судом в одному кримінальному провадженні доведено винуватість у тому епізоді, що утворює повторність, і в наступному, який кваліфікується як повторний.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 03.08.2026 у справі № 183/7165/23 (провадження № 51-4448км25) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/138885946>

Оскільки будь-якої заяви про своє бажання продовжити військову службу засуджений не подавав і такі дані в матеріалах провадження відсутні, тому передбачених законом підстав для застосування до військовослужбовця положень ч. 5 ст. 401 КК у провадженні немає.

У випадку виявлення засудженим військовослужбовцем бажання продовжити військову службу та знову стати на захист Вітчизни, він має право звернутися до адміністрації виправної установи у порядку ст. 81-1 КК із заявою про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 29.07.2025 у справі № 638/18074/23 (провадження № 51-5119км24) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129245108>

4. ПРОЦЕДУРА РОЗГЛЯДУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Імперативний обов'язок звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності покладено на суд, а не на підозрюваного, обвинуваченого чи захист, які мають право заявити відповідне клопотання.

За змістом п. 1 ч. 2 ст. 284, ч. 3 ст. 285, частин 1, 4 ст. 286, ч. 3 ст. 288 КПК суди першої та апеляційної інстанцій мають обов'язок відповідно роз'яснити особі, яка притягується до кримінальної відповідальності те, що на момент судового розгляду чи апеляційного перегляду закінчились строки давності притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності, що є правовою підставою, передбаченою ст. 49 КК, для звільнення особи від кримінальної відповідальності у порядку, визначеному КПК, і таке звільнення є підставою для закриття кримінального провадження за п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК, а також право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави та наслідки такого заперечення.

Нероз'яснення судом першої чи апеляційної інстанцій відповідно до вимог ст. 285 КПК зазначених обставин є порушенням вимог кримінального процесуального закону, що потягнуло неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, а саме, незастосування закону, який підлягав застосуванню.

Особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності на підставі ст. 49 КК у суді касаційної інстанції в порядку ст. 440 КПК за умов:

- на день перегляду кримінального провадження судом апеляційної інстанції, тобто до набрання вироком суду першої інстанції законної сили, закінчились строки давності притягнення такої особи до кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення;
- ця особа не подавала до апеляційного суду відповідне клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності і суд апеляційної інстанції не роз'яснив відповідно до положень ст. 285 КПК особі наявність зазначених підстав для звільнення від кримінальної відповідальності та не з'ясував її думку щодо згоди чи незгоди з таким звільненням;
- така особа за вказаних обставин висловила згоду в касаційному суді на звільнення її від кримінальної відповідальності на підставі ст. 49 КК у зв'язку із закінченням строків давності.

Постанова ОП ККС ВС від 06.12.2021 у справі № 521/8873/18 (провадження № 51-413кмо21) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829954>

Твердження прокурора про безпідставне закриття місцевим судом кримінального провадження в підготовчому судовому засіданні колегія суддів касаційного суду відхиляє, оскільки відповідно до ч. 3 ст. 314 КПК у підготовчому судовому засіданні суд має право закрити провадження у кримінальній справі за наявності підстав, передбачених ч. 2 ст. 284 цього Кодексу, зокрема, у разі звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 12.08.2025 у справі № 754/8232/24 (провадження № 51-665км25) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129611783>

Якщо особа заперечує щодо закриття кримінального провадження з підстав звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема на підставі ст. 49 КК, то закриття кримінального провадження не допускається. В цьому разі кримінальне провадження продовжується в загальному порядку, передбаченому КПК.

Як вбачається з матеріалів провадження, засуджена не бажала звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 49 КК, бо вважала себе невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення. На момент апеляційного перегляду засудженій було роз'яснено право заявити

клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, проте, засуджена відмовилась його подавати.

Постанова колегії суддів Третньої судової палати ККС ВС від 17.08.2022 у справі № 274/4366/18 (провадження № 51-6109км21) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852709>

5. ПИТАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЗАКРИТТЯМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗВІЛЬНЕННЯМ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

5.1. Розподіл процесуальних витрат

КПК не обмежує процесуальну форму вирішення питання щодо розподілу процесуальних витрат, у тому числі витрат на правову допомогу, виключно обвинувальним вироком. Суд повинен вирішити питання про розподіл процесуальних витрат у будь-якому рішенні, яким завершується розгляд кримінального провадження по суті, у тому числі й в ухвалі про закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності.

Невирішення питання про розподіл процесуальних витрат не може бути єдиною підставою для скасування прийнятих судами першої та апеляційної інстанцій судових рішень, оскільки не є істотним порушенням вимог КПК та не впливає на вирішення питання кримінально-правової кваліфікації, доведеності винуватості і призначення покарання.

Вирішення питання про розподіл процесуальних витрат полягає у висновку суду про стягнення або відмову у стягненні певної грошової суми, яка є процесуальними витратами у розумінні КПК. Залишення клопотання учасника провадження про розподіл процесуальних витрат без розгляду не є вирішенням судом питання про розподіл процесуальних витрат. Це питання може вирішити відповідно до положень ч. 5 ст. 534 КПК суд, який виніс рішення без вирішення питання про розподіл процесуальних витрат.

Постанова ВП ВС від 17.06.2020 у справі № 598/1781/17 (провадження № 13-47кц20) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89977787>

Якщо особа звільняється від кримінальної відповідальності на підставі ст. 49 КК у зв'язку із закінченням строків давності, то процесуальні витрати, понесені органом досудового розслідування та пов'язані зі здійсненням кримінального провадження, в тому числі й витрати на проведення експертизи, не стягуються з особи, кримінальне провадження щодо якої закрито на цій підставі, а відносяться на рахунок держави, окрім витрат, пов'язаних, зокрема, із залученням експерта стороною захисту.

Постанова ОП ККС ВС від 12.09.2022 у справі № 203/241/17 (провадження № 51-4251кмо21) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106315603>

Якщо особа звільняється від кримінальної відповідальності на підставі ст. 49 КК, процесуальні витрати потерпілого можуть бути стягнені з такої особи в порядку, передбаченому ч. 1 ст. 124 КПК.

Про можливість стягнення процесуальних витрат має бути повідомлено обвинуваченому при роз'ясненні йому права на звільнення від кримінальної відповідальності і права заперечувати проти закриття кримінального провадження відповідно до частин 2 та 3 ст. 285 КПК.

Постанова ОП ККС ВС від 02.12.2024 у справі № 686/1699/20 (провадження № 51-2680кмо23) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123659145>

Звільнення винної особи від кримінальної відповідальності та закриття справи у зв'язку з примиренням із потерпілим можливе тільки в разі відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди, тобто особа визнає себе винуватою та в учасників не виникає сумнівів щодо її винуватості у вчиненні інкримінованого їй кримінального правопорушення. Зазначена підстава дозволяє суду в більш спрощеній формі завершити кримінальне провадження, що надає можливість оптимізувати кримінальну процесуальну діяльність та збалансувати інтереси її учасників, врегулювати кримінально-правовий конфлікт в оптимальний спосіб, не залучаючи до цього зайвих ресурсів, забезпечити в якомога стислі строки захист прав і законних інтересів потерпілого.

У разі згоди особи на завершення кримінального провадження без використання наданих прав на доведення своєї невинуватості у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення, всі процесуальні витрати, понесені органом досудового розслідування та пов'язані з розслідуванням кримінального провадження, повинна відшкодувати саме вона.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 19.02.2024 у справі № 554/11426/22 (провадження № 51-4973км23) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117241395>

5.2. Вирішення цивільного позову

Закриття кримінального провадження у разі звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК) не звільняє особу від обов'язку відшкодувати заподіяну їй діянням шкоду.

Разом з тим, відповідно до положень ч. 1 ст. 129 КПК вирішення цивільного позову по суті заявлених вимог можливо лише у разі ухвалення обвинувального вироку або постановлення ухвали про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Тому у разі постановлення ухвали про закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності, заявлений

у кримінальному провадженні цивільний позов по суті не вирішується, а залишається без розгляду.

У такому випадку позивач вправі звернутися за вирішенням своїх вимог в порядку цивільного судочинства.

Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 04.06.2025 у справі № 596/520/22 (провадження № 51-237км25) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128309293>

5.3. Спеціальна конфіскація

Відповідно до ч. 3 ст. 96-2 КК спеціальна конфіскація застосовується, крім випадків, передбачених приписами частин 1, 2 вказаної статті, також у разі, коли особа не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, або звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених цим Кодексом, крім звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Отже, у разі звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК) спеціальна конфіскація не застосовується.

Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 03.12.2024 у справі № 766/6976/21 (провадження № 51-2889км24) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123602890>

Аналогічні правові позиції: у справі № 138/2740/16-к - <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91367099>; у справі № 127/9592/16-к - <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102051004>

6. АПЕЛЯЦІЙНИЙ РОЗГЛЯД ПИТАНЬ ЩОДО ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Місцевий суд відмовив у задоволенні клопотання сторони захисту про закриття кримінального провадження та звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності на підставі ст. 49 КК. Суддя апеляційного суду відмовив у відкритті провадження за апеляційною скаргою обвинуваченого на цю ухвалу.

Апеляційне оскарження ухвали суду, якою відмовлено у задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження, постановленої під час судового провадження в суді першої інстанції, положеннями КПК не передбачено.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 01.05.2025 у справі № 570/2722/19 (провадження № 51-4656км24) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127297834>

Суд першої інстанції закриття кримінальне провадження в частині кримінальних правопорушень та звільнив обвинуваченого від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності на підставі ст. 49 КК. Провадження в іншій частині обвинувачення перебувало на розгляді в місцевому суді. Суддя апеляційного суду прийняв рішення про відкриття провадження за апеляційною скаргою обвинуваченого на цю ухвалу.

В апеляційному порядку може бути оскаржено ухвалу суду про закриття всього кримінального провадження, а не лише його частини, в зв'язку із звільненням особи від кримінальної відповідальності.

Положеннями КПК не передбачено можливості витребування матеріалів кримінального провадження з суду, який його розглядає, до закінчення судового розгляду. Здійснення апеляційного розгляду кримінального провадження без його матеріалів у апеляційному суді також суперечить вимогам кримінального процесуального закону. Тому апеляційний розгляд апеляційної скарги на ухвалу суду першої інстанції про закриття кримінального провадження в частині кримінальних правопорушень, при одночасному судовому розгляді іншої частини цього ж кримінального провадження в суді першої інстанції, неможливий.

Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 18.02.2021 у справі № 335/11310/15-к (провадження № 51-5261км20) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95067334>

Засуджений вказував, що нероз'яснення судами права бути звільненим від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності є істотним порушенням процесуального закону.

Досудове розслідування та судовий розгляд у цьому провадженні тривали близько 14 років. Засуджений, представлений професійними адвокатами, добре розумів право подати клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, однак вважав за необхідне наполягати на своїй невинуватості, про що свідчить послідовна позиція сторони захисту в ході провадження. Під час касаційного розгляду засуджений заявив, що не пам'ятає, чи роз'яснювалось йому таке право в суді першої інстанції.

Той факт, що апеляційний суд не повторив в черговий раз роз'яснення права, яке засуджений добре усвідомлював, не може вважатися істотним порушенням кримінального процесуального закону і не дає підстав для скасування ухвали апеляційного суду.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 08.04.2025 у справі № 694/1736/13-к (провадження № 51-3464км24) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126569685>

Прокурор та захисник просили на підставі ст. 49, ч. 5 ст. 74 КК звільнити обвинуваченого від призначеного покарання за ч. 1 ст. 125 КК у зв'язку із закінченням строків давності.

Апеляційним судом було роз'яснено обвинуваченому право заявити клопотання про звільнення його від кримінальної відповідальності за строком давності та про закриття кримінального провадження, однак під час апеляційного розгляду засуджений наполягав на його виправданні та заперечував проти закриття кримінального провадження за строками давності.

Разом із цим, апеляційний суд порушив вимоги ч. 5 ст. 74 КК, відповідно до якої суд повинен був звільнити обвинуваченого від призначеного покарання на підставах, передбачених ст. 49 цього Кодексу.

Колегія суддів ККС на підставі статті 49, ч. 5 ст. 74 КК звільнила обвинуваченого від призначеного покарання за ч. 1 ст. 125 КК у зв'язку із закінченням строків давності.

Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 24.01.2023 у справі № 752/943/21 (провадження № 51-2359км22) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108628332>

Якщо дії особи було перекваліфіковано судом першої інстанції з тяжкого злочину на злочин невеликої тяжкості, строк давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення якого на момент апеляційного розгляду вже закінчився, то суд повинен за наявності згоди обвинуваченого звільнити його від кримінальної відповідальності, а за відсутності такої згоди – звільнити від призначеного судом покарання у зв'язку із закінченням строків давності.

Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 01.06.2021 у справі № 373/3768/13-к (провадження № 51-6336км20) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97517621>

Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду про звільнення від кримінальної відповідальності (актуальна практика) / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду департаменту аналітичної та правової роботи; заст. голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду д. ю. н. Антонюк Н. О. Київ, 2026. – 36 с.

Застереження: видання містить короткий огляд судових рішень Верховного Суду. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 supreme.court.gov.ua

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua

 x.com/supremecourt_ua

 so.supreme.court.gov.ua